

Barbara Stańdo-Kawecka

Odpowiedzialność karna nieletnich a nowy kodeks karny

Palestra 42/9-10(489-490), 18-23

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

■ Odpowiedzialność karna nieletnich a nowy kodeks karny

Pogranicze kodeksu karnego i u.p.n. najeżone jest licznymi komplikacjami interpretacyjnymi obowiązujących przepisów¹.

W toku prac nad przygotowaniem projektów nowej kodyfikacji karnej Komisja do spraw Reformy Prawa Karnego nie zajmowała się problematyką postępowania z nieletnimi poza kwestią ewentualnego obniżenia granicy wieku odpowiedzialności karnej na zasadach przewidzianych w kodeksie karnym. Ostatecznie ustawodawca utrzymał ukończenie 17 lat jako górną granicę wiekową nieletniości, w porównaniu do k.k. z 1969 r. obniżył jednak o 1 rok (tzn. do 15 lat) wiek, po osiągnięciu którego nieletni może wyjątkowo odpowiadać na zasadach określonych w kodeksie karnym. Zgodnie z art. 10 § 2 nowego k.k. nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się jednego lub kilku spośród wyczerpująco wymienionych w tym przepisie czynów zabronionych, może odpowiadać na zasadach w tym kodeksie określonych, jeżeli przemawiają za tym: okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, a w szczególności bezskuteczność stosowanych poprzednio środków wychowawczych lub

poprawczych. W nowym kodeksie rozszerzono katalog typów czynów zabronionych, za popełnienie których nieletni po ukończeniu 15 lat mogą wyjątkowo odpowiadać na zasadach w nim przewidzianych. Częściowo jest to związane z przyjęciem innej techniki legislacyjnej w odniesieniu do tego zagadnienia. W art. 9 § 2 k.k. z 1969 r. czyny zabronione wymienione były z nazwy, co stwarzało możliwość objęcia jedną nazwą więcej niż jednego typu czynu zabronionego. W art. 10 § 2 nowego k.k. zawarty jest zamknięty katalog poszczególnych typów czynów zabronionych. Ich wspólną cechą jest to, że są to umyślne czyny zabronione charakteryzujące się użyciem przemocy bądź spowodowaniem powszechnego niebezpieczeństwa². Inaczej niż w k.k. z 1969 r., wśród przesłanek tej wyjątkowej odpowiedzialności karnej nieletniego wymieniono *expressis verbis* stopień rozwoju sprawcy. W art. 10 § 3 nowego k.k. wprowadzono też nieznanie poprzedniemu kodeksowi obniżenie granicy wymiaru kary wobec nieletniego odpowia-

dającego na zasadzie § 2 tego artykułu do dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo. Z uzasadnienia rządowego projektu kodeksu karnego wynika, że takie obniżenie granicy wymiaru kary podyktowane było przekonaniem, iż *wina w wypadku odpowiedzialności karnej nieletnich jest zawsze ograniczona przez brak dojrzałości sprawcy*³. W art. 10 § 4 nowy kodeks przewiduje (podobnie jak czynił to k.k. z 1969 r.) stosowanie wobec sprawcy, który popełnił występki po ukończeniu 17, a przed ukończeniem 18 lat, zamiast kary środków wychowawczych, leczniczych albo poprawczych przewidzianych dla nieletnich.

Zacytowane na wstępie słowa M. J. Lubelskiego, zamieszczone w artykule opublikowanym 10 lat temu, nie straciły na aktualności i dzisiaj. Dowodzą tego poglądy przedstawione w wydanym niedawno komentarzu do części ogólnej nowego k.k. autorstwa K. Buchały i A. Zolla.

W części dotyczącej art. 10 nowego k.k. znajduje się stwierdzenie, że orzekanie o środkach przewidzianych w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich⁴ (dalej: u.p.n.) zastrzeżone zostało zasadniczo kompetencji sądu rodzinnego. Jako wyjątki od tej reguły wymieniono trzy sytuacje:

- pociągnięcie nieletniego do odpowiedzialności karnej na podstawie art. 10 § 2 k.k.,
- gdy postępowanie w sprawie nieletniego o popełnienie czynu karalnego wszczęto po ukończeniu przez sprawcę 18 lat (art. 18 u.p.n.),
- gdy czyn karalny nieletniego pozostaje w ścisłym związku z przestępst-

wem dorosłego, a dobro nieletniego nie przemawia przeciwko łącznemu rozpoznaniu sprawy przed sądem karnym (art. 16 § 2 u.p.n.)⁵.

Następnie w komentarzu podniesiono, że w przepisach wprowadzających k.k. brak jest regulacji utrzymując w mocy powołane powyżej przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich⁶. W oparciu o treść art. 3 przepisów wprowadzających k.k. (Z dniem wejścia w życie Kodeksu karnego tracą moc przepisy dotyczące przedmiotów w tym kodeksie unormowanych, chyba że przepisy tej ustawy stanowią inaczej) uznano, że przepisy u.p.n. umożliwiające pociągnięcie do odpowiedzialności karnej osobę, która popełniła przestępstwo przed ukończeniem 17 lat, tracą moc z chwilą wejścia w życie nowego k.k. Pociągnięcie takiej osoby do odpowiedzialności karnej na podstawie przepisów u.p.n. jest obecnie niemożliwe, chociażby zachodziły przesłanki wymienione w tych przepisach. Możliwe jest wówczas stosowanie wyłącznie art. 10 § 2 (z obniżoną granicą wieku)⁷.

Zacytowany fragment sugeruje, że art. 16 § 2 oraz art. 18 u.p.n. stanowiły materialną podstawę stosowania kar wobec nieletnich, która odpada po wejściu w życie nowego k.k. Pomijając na razie kwestię interpretacji przepisów wprowadzających k.k. w odniesieniu do tego zagadnienia, należy zwrócić uwagę, że nie sposób zgodzić się z zamieszczonym w komentarzu poglądem na temat podstaw orzekania wobec nieletnich kar. Art. 16 § 2 u.p.n. bezsprzecznie jest normą proceduralną i określa jedynie wypadek, kiedy wbrew zasadzie właściwości sądu rodzinnego wyrażonej w art. 5 u.p.n., sprawę nieletniego rozpo-

znaje sąd właściwy według przepisów kodeksu postępowania karnego, który orzeka w sprawie nieletniego z zachowaniem przepisów u.p.n. Art. 16 § 2 u.p.n. w żadnym wypadku nie przesądza o rodzaju stosowanych wobec nieletniego środków ani nie daje podstaw do wymierzenia mu kary.

Jeśli zaś chodzi o art. 18 u.p.n., to chociaż niektórzy autorzy⁸ dostrzegli w nim przepis o charakterze materialnoprawnym, taki pogląd nie zyskał jednak większego poparcia. Przepisy art. 18 u.p.n. wymieniają jedynie dwie kolejne sytuacje, kiedy sąd właściwy według przepisów Kodeksu postępowania karnego rozpoznaje sprawę, i nie stanowią materialnej podstawy stosowania wobec nieletniego jakichkolwiek środków czy kar. W każdym razie wykładnia językowa nie daje podstaw do przypisywania art. 18 u.p.n. charakteru materialnoprawnego⁹.

W myśl przeważających w doktrynie poglądów¹⁰ jedynie przepisy materialnoprawne u.p.n. stanowiące podstawę orzeczenia wobec nieletniego kary to art. 13 i 94. Art. 13 u.p.n. przewiduje możliwość orzeczenia kary wobec nieletniego sprawcy czynu karalnego zabronionego jako przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, co do którego zachodzą podstawy do orzeczenia umieszczenia w zakładzie poprawczym, a który w chwili orzekania ukończył 18 lat. Zgodnie z art. 94 u.p.n. orzeczenie kary możliwe jest wobec nieletniego, wobec którego orzeczono umieszczenie w zakładzie poprawczym, a który przed rozpoczęciem wykonania tego orzeczenia ukończył 18 lat. W obydwu przypadkach jedną z przesłanek orzeczenia kary wobec nieletniego jest niecelowość umieszczenia go w zakła-

dzie poprawczym ze względu na jego wiek. Wymierzenie kary należy w tych wypadkach do sądu rodzinnego, który obligatoryjnie stosuje jej nadzwyczajne złagodzenie. W sytuacji określonej w art. 94 u.p.n. sąd rodzinny może także odstąpić od wymierzenia kary, gdy zachodzi szczególnie uzasadniony wypadek, a zwłaszcza gdy w zachowaniu sprawcy nastąpiła istotna poprawa. W razie wymierzenia na podstawie art. 94 u.p.n. kary pozbawienia wolności albo ograniczenia wolności czas jej trwania nie może przekroczyć okresu, jaki pozostaje do skończenia przez sprawcę lat 21.

Trzeci wypadek, w którym może nastąpić orzeczenie kary wobec nieletniego, przewidziany jest w kodeksie karnym (art. 10 § 2 nowego k.k., art. 9 § 2 k.k. z 1969 r.).

W świetle przedstawionych wyżej rozważań należy przyjąć, że przepisy u.p.n. umożliwiające pociągnięcie do odpowiedzialności karnej osobę, która popełniła przestępstwo przed ukończeniem lat 17, to przepisy art. 13 i 94, a nie powołane w komentarzu do części ogólnej nowego k.k. przepisy art. 16 § 2 i 18. Wyrażony w komentarzu pogląd, że ze względu na treść przepisów wprowadzających k.k. z 1997 r. przepisy te tracą moc z chwilą wejścia w życie nowego kodeksu karnego, na tle analizy dotychczasowych zasad postępowania z nieletnimi, budzi pewne wątpliwości.

Art. 13 i 94 u.p.n. stanowią odpowiednik art. 76 i 77 k.k. z 1932 r. W toku prac kodyfikacyjnych nad kodeksem karnym z 1969 r. zdecydowano o wyłączeniu problematyki postępowania z nieletnimi do uregulowania w osobnej ustawie. Przepisy wprowadzające ten kodeks utrzymały w mocy odpowiednie przepi-

sy k.k. z 1932 r. do czasu uchwalenia takiej ustawy. Zasady odpowiedzialności nieletnich pod rządami k.k. z 1932 r., a w szczególności kwestia charakteru prawnego umieszczenia w zakładzie poprawczym, nierzadko były przedmiotem sporów i dyskusji¹¹. Na ogół jednak zgadzano się co do kwestii, że według przepisów tego kodeksu nieletni poniżej 13 roku życia byli bezwzględnie nieodpowiedzialni karnie, zaś wobec nieletnich pomiędzy 13 a 17 rokiem życia działających z rozeznaniem kodeks dopuszczał swoistą czy ograniczoną odpowiedzialność karną¹². Kodeks karny z 1969 r., wprowadzając uelastycznienie górnej granicy wiekowej nieletniości, posługiwał się w art. 9 § 2 sformułowaniem: „Nieletni, który [...] może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie”. Takie sformułowanie nie wykluczało odpowiedzialności nieletnich za popełnienie czynu zabronionego na zasadach innych niż określone w tym kodeksie. Aż do 13 maja 1983 r., kiedy to weszła w życie u.p.n., starsi wiekiem nieletni działający z rozeznaniem ponosili również odpowiedzialność na zasadach określonych w utrzymanych w mocy przepisach k.k. z 1932 r.

Wejście w życie u.p.n. zorientowanej na przeciwdziałanie demoralizacji i przestępczości oraz ochronę nieletniego sprawiło, że aktualne stało się pytanie, czy pod rządami tej ustawy nieletni ponosi odpowiedzialność za popełnienie czynu karalnego poza wypadkiem określonym w art. 9 § 2 k.k. z 1969 r. Stopniowo odżyły spory wokół charakteru prawnego umieszczenia w zakładzie poprawczym oraz wokół kwestii odpowiedzialności nieletnich na podstawie przepisów u.p.n. Abstrahując od róż-

nicowanych poglądów i stanowisk w odniesieniu do tych zagadnień¹³ należy jednak zauważyć, że art. 13 i 94 u.p.n. przewidywał wymierzenie nieletniemu kary, a więc pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej. Przy spełnieniu pozostałych przesłanek wymienionych w tych przepisach było to możliwe w stosunku do nieletniego, który popełnił czyn karalny zabroniony jako przestępstwo albo przestępstwo skarbowe. Zgodnie z art. 1 § 1 pkt 2 u.p.n. czyn karalny mógł popełnić nieletni, który ukończył 13 lat. Wymierzane nieletniemu kary wymagało uprzedniego przypisania mu winy. W tym kontekście wydaje się bezsporne, że u.p.n. przyjmowała jako granicę zdatości do zawinienia ukończenie 13 lat. Takie stanowisko pozostawało jednak w sprzeczności z poglądami, iż granica wieku warunkująca zdolność podmiotu do zawinienia określona została przez k.k. z 1969 r. i wynosiła 17, a wyjątkowo (art. 9 § 2 tego kodeksu) – 16 lat¹⁴.

M. J. Lubelski, który podniósł ten problem wiele lat temu, zdecydowanie opowiedział się przeciwko odczytywaniu art. 9 § 1 k.k. z 1969 r. jako ustawowego domniemania braku zdatości nieletnich do zawinienia. Jego zdaniem, określenie w art. 9 § 2 tego kodeksu wyjątku od reguły wyrażonej w § 1 nie wyłączało możliwości wprowadzenia innych wyjątków ani nie dawało podstaw do formułowania generalnych ocen co do ustawowo wyłączonej możliwości zawinienia po stronie nieletniego. U.p.n., przewidując w art. 13 i 94 pociągnięcie do odpowiedzialności karnej nieletniego sprawcę czynu karalnego zabronionego jako przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, przyjęła jako granicę braku zdato-

ności do zawinienia 13 lat, podobnie jak czynił to k.k. z 1932 r.¹⁵. Autor zwrócił też uwagę, że u.p.n. zmierza do uregulowania całości zagadnień dotyczących postępowania z nieletnimi. Kompleksowy charakter ustawy przesądza o tym, że ogólne zasady karania przyjęte w k.k. czy k.p.k. muszą być modyfikowane przyjętymi w niej rozstrzygnięciami, a w razie kolizji norm pierwszeństwo należy przyznać przepisom u.p.n.¹⁶.

W świetle tych uwag stanowisko przedstawione w komentarzu do części ogólnej nowego k.k., w myśl którego z chwilą wejścia w życie tego kodeksu przepisy u.p.n. przewidujące możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej nieletniego automatycznie tracą moc, wydaje się dyskusyjne. W każdym razie nie sposób jednoznacznie wykluczyć odmiennej interpretacji wspomnianych przepisów wprowadzających w odniesieniu do tego zagadnienia. Art. 13 i 94 u.p.n. pod rządami k.k. z 1969 r. określały kolejne – poza sytuacją przewidzianą w art. 9 § 2 tego kodeksu – wyjątki od zasady nieodpowiedzialności karnej nieletnich. Przepisy tych artykułów dotyczyły zasad postępowania z nieletnimi i dlatego istnieją podstawy do przyjęcia,

że jest to przedmiot uregulowany w k.k. Przy takiej interpretacji wejście w życie nowego kodeksu nie przynosi w tym zakresie żadnych zmian. W świetle przepisów nowego k.k. i u.p.n. za granicę wieku warunkującą zdatność do zawinienia należałoby uznać 13 lat. Można oczywiście dyskutować nad słusznością rozwiązań przyjętych w u.p.n. i podnosić zarzuty przeciwko możliwości pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności karnej na podstawie art. 13 i 94 u.p.n. Niektóre z tych zarzutów nabrały zresztą ostrości po uchwaleniu nowej kodyfikacji karnej. Nowy k.k. akcentuje zasadę winy, tymczasem w wypadku wymierzenia kary na podstawie art. 94 ustawy przypisanie nieletniemu winy następuje niejednokrotnie w kilka lat po rozpoznaniu sprawy zakończonej orzeczeniem umieszczenia w zakładzie poprawczym. Nowy k.p.k. zmierza do zapewnienia oskarżonemu odpowiednich praw i gwarancji procesowych, a postępowanie poprawcze, które może prowadzić do wymierzenia nieletniemu kary, pod tym względem daleko odbiega od podstawowych standardów¹⁷. Próba rozwiązania tych problemów wymagałaby jednak podjęcia prac nad nowelizacją u.p.n.

Przypisy:

¹ M. J. Lubelski: *Niektóre zagadnienia z pogranicza ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i kodeksu karnego*, (w:) *Postępowanie z nieletnimi*, (red.): T. Bojarski, Lublin 1988, s. 100.

² K. Buchała, A. Zoll: *Kodeks karny. Część ogólna*, Kraków 1998, s. 110.

³ *Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego*, (w:) *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 123.

⁴ Ustawa z 26 października 1982 r. *O postępowaniu w sprawach nieletnich*, Dz.U. Nr 35, poz. 228 z późn. zm.: Dz.U. Nr 24 z 1992 r., poz. 101; Dz.U. Nr 89 z 1995 r., poz. 443.

⁵ K. Buchała, A. Zoll: *Kodeks...*, jw., s. 107.

⁶ Tamże, s. 107.

⁷ Tamże, s. 107–108.

⁸ S. Baniak: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów z 27 września 1985 r.*, VI KZP 12/85, „Nowe Prawo” 1987, nr 3, s. 118 określa sytuacje uregulowane przepisami art. 13 i 18 u.p.n. jako sytuacje faktycznoprawne, uzasadniające skazanie nieletniego. Według A. Marka (*Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 1997, s. 360) art. 18 u.p.n. obok art. 13 i 94 tej ustawy to przepisy, które przewidują wyjątkowe możliwości orzekania kary wobec nieletniego.

⁹ M. J. Lubelski: *Niektóre...*, jw., s. 97.

¹⁰ K. Buchała, Z. Cwiągalski, M. Szewczyk, A. Zoll: *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, Warszawa 1994, s. 75; T. Bojarski: *Zasady odpowiedzialności nieletnich*, (w:) *Postępowanie z nieletnimi*, (red.): T. Bojarski, Lublin 1988, s. 81; K. Grześkowiak, A. Krukowski, W. Patulski, E. Warzocha: *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 1991, s. 36; A. Strzembosz: *System sądowych środków ochrony dzieci i młodzieży przed niedostosowaniem społecznym*, Lublin 1985, s. 341–342.

¹¹ Por. B. Stańdo-Kawecka: *Charakter prawny zakładu poprawczego w kodeksie karnym z 1932 roku*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1993, nr 4–5, s. 3–16 i literatura tam cytowana.

¹² K. Buchała, Z. Cwiągalski, M. Szewczyk, A. Zoll: *Komentarz...*, jw., s. 73; A. Strzembosz: *System...*, jw., s. 46–47; *Prawne podstawy resocjalizacji i zapobiegania przestępczości*, (red.): A. Krukowski, s. 211–217.

¹³ T. Bojarski: *Zasady...*, jw., s. 72–84; A. Grześkowiak: *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Toruń 1986, s. 53–59; B. Kowalska-Ehrlich: *Młodzież nieprzystosowana społecznie a prawo*, Warszawa 1988, s. 190; K. Grześkowiak, A. Krukowski, W. Patulski, E. Warzocha: *Ustawa...*, jw., s. 11–12.

¹⁴ K. Buchała, Z. Cwiągalski, M. Szewczyk, A. Zoll: *Komentarz...*, jw., s. 41; M. Filar: *Okoliczności wyłączające lub umniejszające winę*, (w:) A. Marek (red.): *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 1986, s. 102.

¹⁵ M. J. Lubelski: *Niektóre...*, jw., s. 93–94.

¹⁶ Tamże, s. 98.

¹⁷ Na temat praw i gwarancji procesowych w postępowaniu w sprawach nieletnich pisze m.in. B. Czarnecka-Działuk: *Nieletni sprawcy czynów karalnych przed sądem rodzinnym. Zagadnienia procesowe*, Warszawa 1993, s. 42–54.